

dr Paweł Migala

Akademia Łomżyńska
ORCID 0000-0003-4120-2584
e-mail: doktormigala@wp.pl

DOI:

**Determinanty i przejawy przestępczości wśród młodzieży. Współczesne diagnozy
w świetle teorii i badań empirycznych**

**Determinants and manifestations of crime among youth. Contemporary diagnoses in the
light of theory and empirical research**

Abstrakt: Przestępczość nieletnich stanowi przedmiot stałego zainteresowania nauk społecznych i praktyki interwencyjnej, pozostając zjawiskiem o złożonej, wieloczynnikowej etiologii. Celem niniejszego artykułu jest wieloaspektowa analiza współczesnych determinantów i przejawów tego zjawiska, dokonana poprzez syntezę aktualnego stanu wiedzy teoretycznej oraz najnowszych wyników badań empirycznych (od 2020 roku). Przyjęta perspektywa ekologiczna pozwala na uporządkowanie kluczowych uwarunkowań na poziomie: indywidualno-psychologicznym (m.in. konsekwencje adverse childhood experiences – ACEs, deficyty funkcji wykonawczych), mikrospołecznym (dysfunkcja rodziny, wpływ grupy rówieśniczej, doświadczenia szkolne) oraz makrospołecznym (czynniki strukturalne, transformująca rola środowiska cyfrowego). W artykule szczegółowo omówiono wybrane, kluczowe współczesne czynniki katalizujące, w tym destrukcyjny wpływ środków masowego przekazu i internetu (modelowanie agresji, cyberprzemoc, algorytmiczna radykalizacja) oraz złożoną, dwukierunkową relację między narkomanią a zachowaniami przestępczymi (mechanizmy: ekonomiczny, farmakologiczny i systemowy). Scharakteryzowano także specyficzne przejawy przestępczości, takie jak wandalizm, analizowany jako akt komunikacji społecznej o charakterze tożsamościowym lub wyrazie frustracji. Główna teza pracy głosi, że współczesna przestępczość nieletnich cechuje się hybrydyzacją (przenikaniem sfery online i offline) oraz że jej źródła tkwią w kumulatywnej interakcji czynników ryzyka z różnych poziomów ekosystemu społecznego. W podsumowaniu sformułowano implikacje dla praktyki profilaktycznej i esocjalizacyjnej, wskazując na pilną potrzebę wdrażania zintegrowanych, systemowych rozwiązań opartych na

dowodach, w tym strategii traumainformowanych (trauma-informed care), krytycznej edukacji medialnej oraz interdyscyplinarnej współpracy instytucjonalnej.

Słowa kluczowe: przestępczość nieletnich; determinanty przestępczości; młodzież; adverse childhood experiences (ACEs); cyberprzestępczość; narkomania a przestępczość; wandalizm; profilaktyka społeczna; kryminologia rozwojowa; traumainformowana interwencja.

Abstract: Juvenile delinquency remains a subject of constant interest in the social sciences and intervention practice, constituting a phenomenon with a complex, multi-factorial etiology. The aim of this article is a multifaceted analysis of contemporary determinants and manifestations of this phenomenon, conducted through a synthesis of the current state of theoretical knowledge and the latest results of empirical research (since 2020). The adopted ecological perspective allows for the systematization of key determinants at the following levels: individual-psychological (including the consequences of adverse childhood experiences – ACEs, deficits in executive functions), micro-social (family dysfunction, peer group influence, school experiences), and macro-social (structural factors, the transformative role of the digital environment). The article discusses in detail selected, key contemporary catalyzing factors, including the destructive influence of mass media and the Internet (modeling of aggression, cyberbullying, algorithmic radicalization) and the complex, bidirectional relationship between drug addiction and criminal behavior (economic, pharmacological, and systemic mechanisms). Specific manifestations of crime, such as vandalism, analyzed as an act of social communication of an identity-related nature or an expression of frustration, are also characterized. The main thesis of the paper posits that contemporary juvenile delinquency is characterized by hybridization (the merging of online and offline spheres) and that its sources lie in the cumulative interaction of risk factors from various levels of the social ecosystem. The conclusion formulates implications for preventive and rehabilitative practice, pointing to the urgent need to implement integrated, evidence-based systemic solutions, including trauma-informed care strategies, critical media literacy, and interdisciplinary institutional cooperation.

Keywords: juvenile delinquency; crime determinants; youth; adverse childhood experiences (ACEs); cybercrime; drug addiction and crime; vandalism; social prevention; developmental criminology; trauma-informed intervention.

Przestępczość osób nieletnich stanowi przedmiot nieustannego zainteresowania kryminologii, pedagogiki resocjalizacyjnej oraz polityki społecznej. Zjawisko to, będące odzwierciedleniem szerszych procesów i napięć społecznych, pozostaje wyzwaniem diagnostycznym i interwencyjnym, zwłaszcza w kontekście dynamicznych przemian współczesności. Pomimo dekad badań i rozwoju różnorodnych paradygmatów teoretycznych od ujęć skupionych na kontroli społecznej (Hirschi, 1969), przez teorie napięcia (Agnew, 1992), po rozwojowe modele trajektorii przestępczych (Moffitt, 1993, Farrington, 2005) – etiologia zachowań dewiacyjnych młodzieży nie prowadzi do prostych i uniwersalnych wniosków. Jest ona wypadkową złożonej i wielopoziomowej interakcji czynników indywidualnych (np. cechy temperamentu, deficyty wykonawcze), mikrospołecznych (dysfunkcja rodziny, wpływ grupy

rówieśniczej) oraz makrostrukturalnych (ubóstwo, nierówności, dostępność substancji psychoaktywnych, transformacja cyberprzestrzeni).

Współczesna rzeczywistość, naznaczona m.in. konsekwencjami globalnej pandemii COVID-19, ekspansją cyfrowych technologii komunikacyjnych oraz narastającymi kryzysami geopolitycznymi i ekonomicznymi, stwarza nowy kontekst dla socjalizacji i rozwoju młodzieży. Tradycyjne przejawy przestępczości, takie jak kradzieże, rozboje czy wandalizm, współwystępują z nowymi, złożonymi formami działań o charakterze przestępczym, realizowanymi często w przestrzeni wirtualnej (Kmieciak-Baran, 2022, Kłym-Guba Pufal, 2024). Cyberprzestępczość, hejt online, stalking czy udział w zorganizowanych działaniach o charakterze mowy nienawiści wymagają aktualizacji zarówno narzędzi badawczych, jak i ram teoretycznych. Ponadto, wydłużający się okres adolescencji oraz przedłużająca się zależność ekonomiczna młodych dorosłych mogą modyfikować dotychczasowe trajektorie age-crime curve, co wskazuje na potrzebę weryfikacji klasycznych ustaleń w świetle najnowszych danych (Bernat, W., Dąbrowska, H., 2023).

Pomimo bogatego dorobku, w literaturze przedmiotu zauważalna jest pewna rozbieżność. Z jednej strony, rozwija się intensywnie nurt badań nad czynnikami ryzyka, często o charakterze ilościowym i korelacyjnym. Z drugiej, istnieje wyraźna potrzeba pogłębionych, jakościowych analiz mechanizmów oraz kontekstów, w których determinanty te ulegają aktywizacji, a także badań nad wzajemnym sprzężeniem czynników tradycyjnych i nowych, cyfrowych. Ponadto, w polskim dyskursie naukowym wciąż relatywnie niewiele jest prac integrujących najnowsze międzynarodowe ustalenia z zakresu kryminologii rozwojowej i cyklu życia z rodzimymi danymi empirycznymi oraz uwzględniających perspektywę resilience (Ziobrowski, K. 2021, s. 55).

Celem niniejszego artykułu jest zatem wieloaspektowa analiza determinantów i przejawów przestępczości wśród współczesnej młodzieży, dokonana poprzez syntezę aktualnego stanu wiedzy teoretycznej i najnowszych wyników badań empirycznych (od 2020 roku). Główna teza pracy głosi, że współczesna przestępczość młodzieży cechuje się hybrydyzacją (przenikaniem offline/online) oraz że jej determinanty układają się w złożone sekwencje przyczynowe, w których czynniki makrospołeczne modyfikują oddziaływanie czynników mikrospołecznych i indywidualnych. Artykuł ma charakter teoretyczno-przeglądowy i opiera się na krytycznej analizie literatury przedmiotu.

Przestępczość nieletnich stanowi w Polsce coraz poważniejszy problem zarówno dla organów ścigania, jak również dla instytucji zajmujących się resocjalizacją. Z biegiem lat ulegają stopniowemu zatarciu różnice między przestępczością nieletnich a dorosłych. Choć

dominuje nadal w statystykach policyjnych przestępczość dorosłych, to jednak tak zwani „sprawcy przypadkowi” w znakomitej większości pochodzą z grona młodocianych. Od połowy lat osiemdziesiątych liczba nieletnich sprawców czynów karalnych wzrasta: w 2020 – 35335, w 2021 – 35593, 2022 – 57240, a w 2023 – 58730. Materiały policyjne wskazują również na dużą tzw. ciemną liczbę takich czynów popełnianych przez dzieci. (Lasota, A. 2025, s. 32

Młodzież wśród podstawowych wartości wymieniała najczęściej: wolność, równość, sprawiedliwość, tolerancję i prawdę. Do wartości najważniejszych, deklarowanych przez młodych zalicza się: szczęście rodzinne, miłość i dobrobyt materialny. Jednak wyznawane wartości w niektórych przypadkach spotykają się z pewnymi problemami. W ostatnich czasach pojawił się kryzys rodziny, chęć szybkiego i łatwego zarabiania pieniędzy, kult siły czy też brak autorytetów. Wszystko to w znaczny sposób wpływa na wzrost przestępczości nieletnich w Polsce. Duże znaczenie ma również rozumienie norm moralnych. (Lewandowski, J. 2025, s. 22). U nieletnich sprawców czynów karalnych obserwowane są jednocześnie skrajności związane z rozumieniem i posługiwaniem się normą. Część nieletnich sprawców rozumie normy, choć nie umie się nimi posługiwać. Część zaś potrafi posługiwać się normą przy jednoczesnym słabym rozumieniu jej potrzeby i społecznego sensu. Najczęściej nieletnim sprawcom przemocy brak umiejętności posługiwania się normą na poziomie abstrakcyjnym. Pojęcie sensu winy jest właśnie dla nich pojęciem abstrakcyjnym i nieznanym. Brak poczucia winy, negatywnej oceny czynu i adekwatnej reakcji emocjonalnej wynika głównie z niewykształconej uczuciowości wyższej, niskiej wrażliwości moralnej oraz niskiego poziomu tzw. wiedzy podstawowej. Często notowane są przypadki nieletnich, którzy zdają sobie sprawę z istnienia zasad moralnych, obowiązku ich przestrzegania, znają skutki czynów karalnych, ale nie przejawiają żalu, z powodu przekraczania norm i brak im gotowości do rezygnacji z podobnych czynów w przyszłości.

Głoszone poglądy na temat braku identyfikacji młodego pokolenia z przyjętymi normami kulturowymi oraz wskazywanie na kryzys wartości doniosłych społecznie zdaniem wielu badaczy są wynikiem dynamicznych przeobrażeń społeczno – politycznych, ekonomicznych i kulturowych. Stan taki, budzi poważne obawy społeczeństwa, ponieważ zaznaczają się w nim elementy dehumanizacji życia codziennego. Przejawia się to przede wszystkim w prezentowaniu konsumpcyjnych postaw wobec rzeczywistości, w której wzrasta młode pokolenie. Jednocześnie obserwuje się niepokojące symptomy wyłączenia się z uczestnictwa w życiu społecznym osób młodych. Nie polega to tylko na staniu na uboku, ale na tworzeniu hermetycznych kręgów związanych ideami niszczenia i destrukcji zastanego porządku spraw, rzeczy i ludzi. Młodzi ludzie tworzą własną kulturę, zwaną w terminologii nauk społecznych

podkulturą lub kontrkulturą, w której chcą się realizować i zaspakajać szereg potrzeb psychicznych i społecznych. W oparciu o subkulturowe normy niektórych grup rówieśniczych kształtują się chuligańskie postawy i zachowania. Uczestnictwo w gangu chuligańskim „przyjmują szczególnie często Ci młodzi ludzie, którzy zagrożeni są psychicznymi skutkami porażek życiowych i społecznej izolacji” (Mazurek, J. 2021 s. 106). Powodem złego przystosowania się, są często ułomności natury fizycznej: niski wzrost, garb, zły wzrok czy słuch, które uniemożliwiają realizację określonych aspiracji życiowych, także ułomności natury psychicznej. Podkultura gangu stanowi produkt konfliktu z realnym światem, rezultat destruktywnego uspołecznienia, w którym agresja stanowi instrument służący zaspokajaniu potrzeb i realizacji dążeń. Charakterystyczne dla młodzieżowych subkultur jest to, że dopuszczają one, a zarazem usprawiedliwiają akty bezsensownej przemocy. (Włodarczyk, J. 2023, s. 44) pisze: „ To, co obserwator z zewnątrz mógłby uznać za przejaw bezsensownej złośliwości i bezcelowej agresji jest często w istocie wyrazem mniej lub bardziej uświadomionego poparcia dla norm świata przestępczego.” Oznacza to cechy:

- Dobrze zintegrowanej kultury środowiska przestępczego;
- Rozbudowanej hierarchii grup i jej stref wpływów;
- Profesjonalizmu zawodowego przestępców.

Na drogę konfliktu z prawem prowadzi nieletnich i młodocianych nie tylko podkultura chuligańska czy złodziejska, ale i podkultura prostytutki. Zarabianie pieniędzy własnym ciałem staje się teraz coraz bardziej popularne. Obok prostytutki heteroseksualnej pojawia się też homoseksualna. Zdarza się, że nieletni chłopcy, zaczynają na własną rękę poszukiwać starszych i wypłacalnych sponsorów, by dzięki otrzymywanym pieniądzom, kupić kosztowne towary (kosmetyki, sprzęt elektroniczny itd.) lub wyjeżdżać na upragnione wakacje.

W ostatnich czasach pojawiła się bardzo groźna subkultura mianowicie szalikowcy (Piotrowski, P. 2022, s. 5-22). Są to fanatyczni zwolennicy określonej drużyny piłkarskiej. Jednak arena sportowa jest dla nich zwyczajowym miejscem do wyrażania zachowań agresywnych. Stąd mecz zaczyna się coraz częściej kojarzyć z awanturą, zadymą, starciem chuliganów z oddziałami policji. Chuligańscy kibice są oskarżani o wiele przestępstw i wykroczeń przeciwko życiu i zdrowiu, a także porządkowi publicznemu.

Duże znaczenie w życiu nieletnich sprawców ma rodzina, która powinna ich zdaniem, zaspokajać potrzebę miłości, serdeczności, opieki, wsparcia psychicznego oraz wspólnego pomnażania dóbr materialnych. Badania nad znaczeniem domu rodzinnego w uwarunkowaniu przestępczości nieletnich prowadził (Ostaszewski, K. 2021, s. 11). Z jego badań wynika, że zjawisko przestępczości stanowi przede wszystkim problem opiekuńczo-wychowawczy.

Dzieci te często pochodzą ze środowisk rodzinnych wadliwie realizujących swoją funkcję opiekuńczo – wychowawczą. Wśród badanych 2/3 nie miało dostatecznej opieki, w 70% rodzin nadużywano alkoholu, w 45% - przestępczość występowała wśród innych członków rodziny. Na pierwszy plan wysuwają się rodziny z problemem alkoholizmu. Środowiska te nie tylko nie zapewniają dzieciom elementarnych potrzeb bytowych, jak odpowiednie odżywianie, ubranie, przybory i warunki do nauki, ale również potrzeb psychicznych – jak potrzeba bezpieczeństwa, pewności czy miłości. Poza tym rodziny te, dostarczają negatywnych wzorów postępowania, przyczyniają się do powstawania społecznie niepożądanych form zachowania u nieletnich. Warto wspomnieć, że zatrucie alkoholem uniemożliwia naukę szkolną, wytrąca nieletnich z normalnego trybu życia, wprowadza w świat zdemoralizowany, często przestępczy i proces wykolejenia następuje wtedy nieuchronnie szybko.

Drugim czynnikiem obok alkoholizmu, który odgrywa dużą rolę w występowaniu przestępczości nieletnich, jest przestępczość występująca wśród innych członków rodziny. Prawie połowa badanych wychowywała się w środowiskach kryminogennych, w rodzinie, w której ktoś był już karany sądownie. Proces internalizacji norm przestrzeganych na terenie domu, przyswajanie sobie wzorów postępowania, z którymi dziecko obcowało, na co dzień, powodowało niejednokrotnie wykształcenie się swoistej moralności czy amoralności, aspołecznego stosunku do cudzej własności i w konsekwencji konflikt z prawem karnym.

Duże znaczenia dla kształtowania się przestępczości ma również środowisko szkolne.

Wiadome jest, że w szkole zjawiskiem często spotykanym jest agresja uczniowska. W szkołach podstawowych do najczęściej zauważanych przejawów agresji fizycznej wśród uczniów zalicza się: pobicia i bójki (69,0%), przestraszanie (41,5%), odbieranie siłą (32,3%), niszczenie cudzych rzeczy (30,2%), niszczenie sprzętu szkolnego (27,4%), zachęcanie do bicia (22,5%), wymuszenia (20,4%), bicie młodszych kolegów (15,4%). Agresja słowna wyraża się w: grożeniu pobiciem (85,9%), napastliwych wypowiedziach- ataku słownym, straszeniu, odpędzaniu, groźbach (88,9%), przezywaniu, przekleństwach, ordynarnych odzywkach (74,6%), wyśmiewaniu się (58,4%), kłótniach (58,4%), grożeniu skarżeniem (38,9%). Coraz poważniejszy problem w praktyce pedagogicznej stanowi grupowa forma agresji. Najwcześniej i najsilniej manifestuje się taka zorganizowana przemoc w szkołach zawodowych i starszych klasach dawnych szkół podstawowych. W ostatnich latach daje się zauważyć obniżenie wieku sprawców przemocy zorganizowanej. Głównymi ofiarami są uczniowie klas młodszych, zwłaszcza pierwszoklasiści. Często zabierane są im pieniądze – siłą, szantażem lub „w zamian za ochronę przed biciem”. Padają ofiarami bicia, znęcania psychicznego, odbierani osobistych

przedmiotów, niszczenia rzeczy. Zachowania takie mogą być przyczyną późniejszego wchodzenia w konflikt z prawem.

Zdaniem większości autorów typowa droga prowadząca nieletniego do konfliktu z prawem zaczyna się niepowodzeniami w nauce wynikającymi z defektów biopsychicznych, patologii rodziny bądź upośledzenia (Kossowska, A. i inni 2023, s. 33). W większości przypadków czynniki te wzajemnie się przeplatały i uzupełniały. Brak właściwej reakcji ze strony rodziców i nauczycieli powodował wystąpienie pierwszego sygnału wykolejenia – wagarów. Brak przeciwdziałania temu zjawisku lub jego bagatelizowanie powodowały nasilenie i utrwalenie tego zachowania, prowadząc tym samym do narastania niepowodzeń szkolnych. Wagarując nieletni spędza czas w towarzystwie jednostek już zdemoralizowanych. To środowisko pozwala młodemu człowiekowi odbudować poczucie własnej wartości, daje poczucie zrozumienia i bezpieczeństwa. Jest również odskocznią od domu rodzinnego i szkoły, które stanowią dla nieletnich źródło konfliktów i niepowodzeń. Jednocześnie charakter i rodzaj interakcji w ramach określonej grupy, jak również stopień identyfikacji z tą grupą stanowią istotny czynnik kształtujący zachowania i postawy dewiacyjne. Obawa przed odkryciem wagarów oraz złych ocen w szkole, związany z tym strach przed konsekwencjami, poczucie krzywdy i odrzucenia, stają się najczęściej motywami pierwszej ucieczki z domu rodzinnego. Konsekwencją podejmowanych ucieczek jest konieczność zdobycia środków do życia, co w efekcie może prowadzić do prostytucji i podejmowania pierwszych w życiu kradzieży. Niejednokrotnie uciekinierzy stawali się ofiarami przestępstw ze strony przygodnie poznanych osób. Badacze odnotowali silną zależność między wagarami, ucieczkami z domu i nadużywaniem alkoholu przez nieletnich. Z uwagi na znaczący związek każdego z wymienionych elementów z przestępczością przyjęto cały ten zespół zachowań patologicznych określać mianem syndromu wykolejenia.

W ostatnich latach za bardzo ważną przyczynę zachowań agresywnych, a w efekcie wzrostu przestępczości nieletnich podaje się destrukcyjny wpływ środków masowego przekazu, a w szczególności środowiska cyfrowego: internetu, portali społecznościowych, gier online oraz platform streamingowych. Współczesna młodzież to pierwsze pokolenie „cyfrowych tubylców” (digital natives), dla którego świat online nie jest dodatkiem, lecz zintegrowanym, często nadrzędnym, ekosystemem socjalizacji. To właśnie w tym ekosystemie kształtują się nowe mechanizmy generowania agresji i nowe formy przestępczości.

Wpływ ten można analizować poprzez trzy główne, współdziałające ze sobą mechanizmy:

1. Modelowanie i uczenie się agresji poprzez treści. Teoria społecznego uczenia się Alberta Bandury znajduje w środowisku cyfrowym niemal laboratoryjne potwierdzenie. Algorytmy

platform społecznościowych i serwisów wideo (np. YouTube, TikTok) promują treści o wysokiej „chwytności” (ang. engagement), do których często należą materiał prezentujące przemoc – zarówno symboliczną (hejt, mowa nienawiści), jak i fizyczną (nagrania bójek, przemocy realnej, tzw. fightporn). Młodzież, która konsumuje takie treści, uczy się agresywnych schematów reakcji, desensytyzuje się na widok cierpienia (co obniża wewnętrzne hamulce przed agresją) oraz może rozwijać przekonanie o powszechności i skuteczności przemocy (zniekształcone normy społeczne). Szczególnie niebezpieczne jest łączenie przemocy z humorem (tzw. violent humor) oraz gloryfikacja subkultur przemocowych, co sprawia, że agresja staje się atrakcyjnym elementem tożsamości.

2. Dynamika grupowa i procesy dezindywidualizacji w przestrzeni online. Portale społecznościowe tworzą warunki dla eskalacji agresji poprzez anonimowość lub pseudonimowość, brak bezpośredniej widzialności ofiary oraz efekt publiczności. Zjawisko dezindywidualizacji – utrata poczucia własnej tożsamości i odpowiedzialności w tłumie – w internecie przybiera formę komentowania pod nickiem w dużej grupie. Łatwość, z jaką można stać się sprawcą (np. poprzez obraźliwy komentarz, tworzenie memów atakujących rówieśnika) oraz szybkość wirusowego rozprzestrzeniania się krzywdzących treści, prowadzi do tzw. cybermobbinu, czyli zbiorowej agresji online. Agresja ta nie kończy się z zamknięciem przeglądarki – konsekwencje psychologiczne dla ofiary (lęk, depresja, myśli samobójcze) są głębokie i trwałe, a sprawcy, uwikłani w spiralę eskalacji, często przenoszą konflikty do świata realnego.

3. Strukturalne i psychologiczne cechy nowych mediów jako generatorów frustracji. Samo funkcjonowanie w mediach społecznościowych może generować stany sprzyjające agresji. Zjawisko FOMO (lęk przed przeoczeniem) oraz ciągła kultura porównań społecznych prowadzą do chronicznego stresu, niskiej samooceny i frustracji. Algorytmy oparte na kontrowersji i polaryzacji sprzyjają tworzeniu „bańki informacyjnej” i radykalizacji poglądów, co może prowadzić do agresji wobec postrzeganych jako „obcy” członków innych grup. Ponadto, gry online, zwłaszcza te o wysokim poziomie konkurencji (np. rankigowe tryby w grach typu League of Legends), są areną wszechobecnej toksycznej komunikacji (flaming, griefing), która modeluje i utrwala agresywne wzorce językowe i interpersonalne, a także generuje stany silnego gniewu i pobudzenia, które mogą być rozładowywane poza grą.

Środki masowego przekazu, a szczególnie interaktywna przestrzeń internetu, nie są jedynie neutralnym kanałem komunikacji, lecz aktywnym aktorem kształtującym nową etiologię przestępczości. Działają one jako: 1) potężne źródło modelowania agresywnych zachowań, 2) architektura umożliwiająca i ułatwiająca zbiorową dezindywidualizację i cyberprzemoc, oraz

3) środowisko generujące chroniczny stres i frustrację, które stanowią paliwo dla zachowań agresywnych. W połączeniu z tradycyjnymi czynnikami ryzyka (np. dysfunkcja rodziny, ACEs) ekspozycja na toksyczne środowisko cyfrowe znacząco zwiększa prawdopodobieństwo zaangażowania młodzieży zarówno w przestępczość online (stalking, groźby karalne, nękanie), jak i przestępczość realną, będącą często kontynuacją lub efektem konfliktów zapoczątkowanych w sieci. Walka z tym zjawiskiem wymaga zatem nie tylko edukacji medialnej młodzieży, ale także krytycznej refleksji nad etyką projektowania platform cyfrowych i odpowiedzialnością ich twórców za tworzone algorytmiczne ekosystemy.

Istotny wpływ na zachowania destruktywne mają również środki masowego przekazu, takie jak: programy telewizyjne czy gry komputerowe itd. Badania (Stańdo, J., Błachut, J. 2023, s. 19) na dużej grupie dzieci i młodzieży w wieku 7-18 lat dowodzą, że przy jednoczesnym występowaniu niekorzystnych sytuacji życiowych, problemów emocjonalnych i czynników charakterologicznych, wątek agresji i gwałtu na ekranie bądź wzmacnia agresywność zwróconą przeciw otoczeniu, bądź potęguje stany lękowe i alienację.

Telewizja dostarcza młodzieży i dzieciom wzorców osobowych. Widz identyfikuje się z ulubionym bohaterem, przyjmuje wzorce życia i postępowania. Badania dowiodły, że młodzież systematycznie ogląda filmy fabularne, a szczególnym powodzeniem cieszą się filmy ukazujące życie grup przestępczych, naszpikowane scenami przemocy i gwałtu. Na tej podstawie można sądzić, że telewizja wywiera negatywny wpływ na młodzież, dostarczając treści, które wzmacniają jej aspołeczne zachowanie i postawy. Inne badania wykazały, że dzieci pod wpływem drastycznych scen stają się mniej wrażliwe, a nawet obojętne na cierpienia ludzi. Przemoc telewizyjna rodzi agresję i przemoc rzeczywistą, co potwierdzają coraz częstsze przestępstwa nieletnich, ponieważ im większa jest dawka ekranowej przemocy, tym podobniejsze są zachowania agresywne. Filmy ukazują przemoc jako dobrą zabawę, podczas, której nikomu nie grozi niebezpieczeństwo. Młodzi widzowie patrzą na przemoc i zaczynają się w nią bawić: najpierw biją kolegów, potem zaczynają kraść, zastraszać, nie mając przy tym poczucia winy (Hwang, S., Lee, D. 2023, s 65).

Analizując źródła przestępczości nieletnich, jedna z przyczyn wydaje się być dominująca, a mianowicie alkohol. Młodzi ludzie mają częste okazje do kontaktu z alkoholem. Najpierw sięgają po piwo, wino, następnie po wódkę, na co ma wpływ ogólna dostępność alkoholu w Polsce, a także zwyczaj upijania się.,2%), W popełnianiu przestępstw pomaga nie tylko alkohol, ale także zasłyszane gdzieś zabawy, na przykład w satanistę.

Drugiego marca 2020 roku podczas czarnej mszy, w jednym z opuszczonych bunkrów w Rudzie Śląskiej, zaszytutowano dwoje młodych ludzi, aby złożyć ofiarę szatanowi.

Chuligańscy pseudosataniści od lat bezczeszczą, bez wyraźnej przyczyny, płyty nagrobne malowidłami szatana. Wiele przestępstw ma miejsce podczas wagarów. Młodzi próbują przeżyć ciekawą przygodę. Taką zabawą może być na przykład napad na bank, co miało miejsce w 2024 roku w Gorzowie Wielkopolskim. Miejscowi uczniowie liceum, wywodzący się z tzw. dobrych domów obrabowali w biały dzień gorzowski bank (Kowalski, M. R. 2022, s. 116).

W Polsce, co roku kilkanaście tysięcy nieletnich popada w konflikt z prawem. Młodociani przestępcy, bywa, że już w wieku 10-12 lat utrzymują siebie, nierzadko swoje rodziny – z kradzieży i włamań.

Nieletni karani są nie tylko za kradzieże i rozboje, ale również za uchylenie się od obowiązku szkolnego (wagary), spożywanie alkoholu, włóczęgostwo, narkomanię, prostytutkę oraz udział w przestępczych gangach. Nieletni dopuszczają się również najcięższych przestępstw – zabójstw. Małoletni przestępcy coraz częściej upodabniają się pod względem brutalności do dorosłych. Codzienna prasa jest źródłem tego typu przykładów. Nieletni mieszkaniec Łomży w 2023 roku uczestniczył w zbiorowym gwałcie, następnie groził matce ofiary tylko, dlatego, że ta zawiadomiła policję. Młodociani dysponują nie tylko szantażem, ale także pieniędzmi, pistoletami, miotaczami gazu itp.

W warszawskiej dzielnicy na Gocławiu, gang nieletnich mordował swoje ofiary za pomocą młotka. Ciała zabitych zakopywali w pobliskich krzakach. Notuje się wiele przypadków morderstw na bezbronnych kloszardach wegetujących na dworcach. Często wyłącznie dla sadystycznej zabawy.

W Brześciu 14-latek uderzył nożem bibliotekarkę tylko, dlatego, że nie chciała mu wypożyczyć książki z adnotacją „tylko dla dorosłych”. W innym mieście dwóch nastoletnich braci zabiło własnego ojca, bo przeciwstawiał się ich późnym powrotom do domu. W Zalesiu Dolnym koło Warszawy trzech nastolatków udusiło nauczycielkę, kradnąc jej niedużą sumę pieniędzy. Pewien 15-latek po wypiciu 15 piw z wujkiem ugodził śmiertelnie nożem własną matkę. Syn wojskowego ukradł ojcu pistolet i dla zabawy postrzelił z niego kolegę, bo ten nie zwrócił mu jakiegoś długu.

90% przestępstw popełnianych przez małoletnich odbywa się pod wpływem alkoholu. Po wytrzeźwieniu nie pamiętają swoich czynów. Policja jest zainteresowana stu tysiącami dzieci i młodzieży, którzy mieli kontakt z przestępstwem. Prawie połowę czynów karalnych umarzają sady dla nieletnich. Często dzieci te za jakiś czas popełniają kolejne przestępstwa.

Niektóre morderstwa są makabryczne np. małoletnia dziewczyna odrąbuje siekierą głowę konkubinowi matki, kiedy ten w jej obecności próbuje skrzywdzić mamę. Inny przykład:

czwórka dzieci w wieku od 4 do 13 lat otrzymała do zabawy głowę człowieka zamordowanego w sąsiednim pokoju, podczas libacji.

Małoletni potrafią być szczególnie okrutni: w Łodzi na przykład dziesięciolatek dla zabawy oblał swego kolegę rozpuszczalnikiem i podpalił. Inny młodzieniec pastwił się nad babcią, między innymi uciął jej ucho, bo nie chciała mu dać pieniędzy.

Często rozboje nieletnich kończą się śmiercią ofiary, biją niekiedy tylko dla wyładowania agresji, bez wyraźnego motywu, za to coraz częściej po pijanemu. Schwytni trafiają później do izb dziecka całkowicie zdemoralizowani. Brak im pozytywnych zainteresowań. Demolują najbliższe otoczenie: zrywają rozkłady jazdy z przystanków, łamią słupki, ławki, wybijają szyby, okradają auta. Czują się bezkarni, bo ofiary ich wandalizmu rzadko chcą współpracować z policją, bojąc się zemsty.

Kolejnym środowiskiem, który nie tylko nie zapobiega przestępczości, ale w wielu przypadkach jeszcze ją pogłębia są domy poprawcze. Największy procent recydywistów to skazani w okresie nieletniości. Okazuje się, że po wyjściu z poprawczaka, nie zaprzestali swojej przestępczej działalności. Jak dowodzą badania, nieletni stykają się w poprawczaku z przemocą, upokarzaniem słabszych, obojętnością, gwałtami seksualnymi. Słabsi psychicznie nie wytrzymują: okaleczają się, popełniają samobójstwa bądź uciekają, by na wolności dokonywać kolejnych przestępstw. Tylko 40% nieletnich po odbyciu kary poprawczaka wraca do społeczeństwa, będąc odpowiednio zresocjalizowani. W poprawczakach istnieje duża rozpiętość wiekowa między wychowankami, co często powoduje że przekształca się on w szkołę przestępczości, gdzie młodszy uczy się od starszych (Kłym-Guba, M., Pufal, E. (2024). W latach 90-tych w wielu domach poprawczych miały miejsce bunt. W Grodzisku Wielkopolskim, gdzie kierowani byli przywódcy buntów i ucieczek z innych poprawczaków jeden z wychowanków tego zakładu, będąc na przepustce zgwałcił i zamordował dziecko. Przywódcy buntu w grodziskim domu poprawczym wzięli swojego młodszego kolegę za zakładnika. W zamian za jego uwolnienie domagali się anulowania kar i wypuszczenia na wolność. Ponieważ nie chcieli się z tym zgodzić przedstawiciele resortu sprawiedliwości, buntownicy grozili wyrzuceniem zakładnika przez okno. Demolowali również pomieszczenia poprawczaka. Do akcji przywracania porządku z zakładu zaangażowano brygadę antyterrorystyczną i stu policjantów. W Polsce, po wyjściu z poprawczaka, nieletni wracają z reguły do swoich patologicznych rodzin i środowisk. Urywa się kontakt wychowawców z podopiecznymi. Co prawda, za losy nieletnich opuszczających placówki odpowiedzialne są – w świetle przepisów wydziały do spraw zatrudnienia, służby lokalowe, zdrowia i opieki społecznej, organizacje społeczne itp., jednak w praktyce młodzież ta musi liczyć na siebie

i pomoc osób najbliższych. Wychowankowie instytucji opiekuńczo – wychowawczych, którzy znajdują się w trudnej sytuacji życiowej, oczekują od wychowawców wsparcia duchowego, pomocy materialnej, praktycznej rady (Ziobrowski, Z. 2021, s.47-48).

Kiedy tego nie otrzymują, kierują swoje zainteresowanie w stronę grup rówieśniczych często chuligańskich, działających na marginesie życia społecznego.

Kiedy dziecko przestępcze trafia przed oblicze sądu i zostaje umieszczone w placówce wychowawczej, z reguły jest już za późno na ratowanie go innymi metodami. Wszyscy, nie wyłączając domu rodzinnego czują się uwolnieni od kłopotu. Naprzeciw tym problemom wyszły w swoim czasie ogniska wychowawcze, między innymi na warszawskiej Starówce – prowadzone przez Marię Łopatkową. Młodzież mogła tam przebywać czasowo, znaleźć pomoc i opiekę, podzielić się swoimi problemami. Takich ognisk było jednak tylko kilka w całej Polsce i skupiały one kilkaset dzieci. W kraju, gdzie ponad milion dzieci żyje w rodzinach alkoholich, a drugi milion jest zagrożony społecznie, zlikwidowano wiele świetlic szkolnych czy klubów młodzieżowych, a system oparty na maksymalnym zysku, wypchnął trudną młodzież na ulicę. Jak dowodzi praktyka najbardziej groźni nieletni przestępcy w licznych przypadkach eliminują się sami w gangsterskiej pojedynkach z konkurencją, bójkach ulicznych itp. Pewien procent młodocianych powraca na dobrą drogę, zrywając z przeszłością. Choć nim się wyszumia za ich sprawą giną ludzie, płoną samochody, ograbiane są banki i sklepy.

Kolejnym kluczowym źródłem przestępczości nieletnich, o ugruntowanej pozycji w literaturze przedmiotu, jest narkomania – rozumiana jako choroba o charakterze przewlekłym, polegająca na przymusie zażywania środków psychoaktywnych. Relacja między narkomanią a zachowaniami przestępczymi młodzieży ma charakter dwukierunkowy i przyczynowo-skutkowy, a jej współczesne oblicza są silnie związane z transformacją rynku narkotykowego i zmianami społecznymi.

Można wyróżnić trzy podstawowe, nakładające się na siebie mechanizmy generowania przestępczości przez narkomanię (Buczowski, K., Włodarczyk-Madejska, J. 2023.)

1. Mechanizm przestępczości instrumentalno-ekonomicznej (przestępstwa w celu zdobycia środków na substancje).

Jest to najbardziej bezpośredni i rozpowszechniony mechanizm. Uzależnienie generuje stałe, często wysokie koszty, które przekraczają możliwości finansowe młodzieży (kieszonkowe, dorywcze prace). W konsekwencji, nieletni uciekają się do przestępstw majątkowych, takich jak kradzieże (w tym kradzieże sklepowe – shoplifting), rozboje, wymuszenia rozbójnicze czy paserstwo. Częstym zjawiskiem jest tzw. "kradzież na dawkę", gdzie wartość skradzionego

przedmiotu jest relatywnie niska, a czyn ma charakter powtarzalny i kompulsywny. W bardziej zorganizowanych formach nieletni mogą być wciągani w drobny handel narkotykami (tzw. "przedsprzedaż", dostarczanie) przez dystrybutorów, co z jednej strony zaspokaja ich własne potrzeby, a z drugiej wiąże się z przestępstwami przeciwko ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii i wikłaniem w struktury półświatka.

2. Mechanizm przestępczości farmakologicznej (przestępstwa pod wpływem substancji).

Zażywanie substancji psychoaktywnych prowadzi do głębokich zmian w funkcjonowaniu OUN, które mogą bezpośrednio wyzwać zachowania agresywne i antyspołeczne. Mechanizmy te obejmują:

Obniżenie hamulców psychicznych i zwiększoną impulsywność (działanie dysinhibicyjne, np. pod wpływem alkoholu, stymulantów).

Pojawienie się psychotycznych objawów wtórnych (paranoja, omamy, urojenia) pod wpływem silnych stymulantów (np. metamfetaminy, "dopalaczy") lub kanabinoidów syntetycznych, co może skutkować niekontrolowanymi aktami przemocy w poczuciu obrony koniecznej.

Zaburzenia oceny sytuacji i przewidywania konsekwencji, zwiększające ryzyko zachowań ryzykownych.

Przestępstwa popełniane w tym mechanizmie to najczęściej akty przemocy fizycznej, wandalizm, bójki i pobicia, a także agresywna jazda samochodem. Szczególnie niebezpieczne są tzw. nowe substancje psychoaktywne (NSP, "dopalacze"), o nieprzewidywalnym składzie i działaniu, które stanowią poważne i bezpośrednie źródło groźnych dla zdrowia i życia incydentów, często z udziałem służb mundurowych.

3. Mechanizm przestępczości systemowej (przestępstwa związane z funkcjonowaniem w subkulturze narkotykowej).

Zażywanie substancji wiąże się często z wejściem lub głębszym zanurzeniem w dewiacyjną subkulturę narkotykową. W jej obrębie obowiązują specyficzne normy, hierarchie i sposoby rozwiązywania konfliktów, często oparte na przemocy. Uczestnictwo w tym systemie naraża nieletniego na:

Konflikty i przestępstwa związane z transakcjami narkotykowymi (oszukanie w "transakcji", nieoddanie długu, naruszenie terytorium dilerów) (Habrat, B. 2023, s 87).

Przemoc jako narzędzie egzekwowania "praw" lub zdobywania statusu w grupie.

Wikłanie się w poważną przestępczość zorganizowaną (przemyt, produkcja, duży handel) w charakterze tzw. "żywego towaru" lub wykonawcy drobnych zadań o wysokim ryzyku.

Współczesne konteksty i wyzwania:

Platformizacja rynku: Handel narkotykami przeniósł się w znacznej mierze do darknetu i zamkniętych komunikatorów (Telegram, Signal). Młodzież, biegła technologicznie, może łatwiej wejść w rolę kupującego, a nawet drobnego sprzedawcy, co zaciera fizyczne granice działania i utrudnia kontrolę.

Polinarkomania i zmiana wzorów używania: Wzrost popularności polinarkomanii (używania wielu substancji) oraz rekreacyjnego zażywania silnych substancji (np. opioidów na imprezach) zwiększa nieprzewidywalność zachowań i ryzyko przedawkowania, co samo w sobie generuje zdarzenia wymagające interwencji (np. wzywanie pomocy, który kończy się zatrzymaniem za posiadanie) (Machel, H., Wójcik, D. 2022).

Psychiatria dualna: Narkomania u nieletnich jest bardzo często współwystępująca z innymi zaburzeniami psychicznymi (ADHD, zaburzenia zachowania, zaburzenia osobowości, konsekwencje ACEs). To podwójne obciążenie (zaburzenie używania substancji + inna diagnoza psychiatryczna) znacząco potęguje ryzyko zachowań agresywnych, impulsywnych i przestępczych, komplikując jednocześnie proces diagnostyczny i terapeutyczny.

Narkomania nie jest zatem jedynie równoległym problemem do przestępczości, lecz jej potężnym katalizatorem i integralnym elementem etiologicznym. Działa poprzez splot mechanizmów: ekonomicznego przymusu, farmakologicznej dysregulacji zachowania oraz wciągania w system przestępczej subkultury. W dobie cyfryzacji i zmieniającej się oferty rynkowej mechanizmy te ulegają modyfikacjom, przybierając nowe, bardziej złożone formy. Skuteczna profilaktyka i interwencja wymagają zatem zintegrowanego podejścia, łączącego działania prawne, system wczesnego wykrywania i leczenia uzależnień wśród młodzieży oraz wsparcie psychiatryczne, uwzględniające traumę i współwystępujące zaburzenia. Ignorowanie związku narkomanii z przestępczością prowadzi do błędnego koła, w którym karanie samych czynów przestępczych, bez leczenia ich źródła – choroby uzależnienia – skazuje młodą osobę na wysokie ryzyko recydywy i marginalizacji społecznej. Kolejne źródło przestępczości nieletnich ma związek z narkomanią. Narkotyki można zdobyć wszędzie, w szkole, na dyskotekach, na ulicy. Narkomania przybiera w Polsce bardzo niepokojące rozmiary. Coraz młodszy stają się ofiarami tego groźnego uzależnienia. W związku z tym młodzież na kontakt z przemytem środków odurzających. Często młodzi ludzie stają się dealerami lub okradają rodzinę i obcych tylko po to żeby mieć pieniądze na kolejną dawkę narkotyku. Sposób werbowania dealerów przez tzw. bossów jest następujący: najpierw zachęca się ich, żeby spróbowali zakazanego owocu, a potem, kiedy chcą następną porcję, a nie mają pieniędzy, składają im kuszącą propozycję tzn. Dają do rozprowadzenia np. 10 działek amfetaminy, za sprzedanie 9 uczeń dostaje jedną za darmo. Wiadome jest też, że narkotyki powodują

degradację moralną: utratę godności i wartości moralnych, prostytutkę, morderstwa. Często młody człowiek zniewolony myślą o narkotyku dopuszcza się różnorodnych przestępstw.

T. Szymański z kolei analizując wyniki badań dotyczących młodzieży przestępczej i rozważając rządzące jej zachowaniem motywy w kategoriach potrzeb i dążeń, wyróżnia siedem zasadniczych nastawień. (Szymanowski, T. 2021).

Niezadowolenie z obecnych warunków i pragnienie warunków lepszych.

1. Pragnienie zdobycia bogactw w sposób łatwy, nie wymagający wysiłku.
2. Uczucie nudy, wynikające z braku wyraźnie określonych obowiązków.
3. Tendencja do rozładowania napięcia poprzez picie alkoholu.
4. Dążenie do uzyskania zadowolenia seksualnego, wzmacniane zarówno przez filmy, czasopisma i książki, jak i przez uczucie niepewności, izolacji i lęku.
5. Dążenie do wyładowania wrogości i zademonstrowania swej przewagi i dominacji, co rzekomo polepsza samopoczucie, zachwiane porażkami życiowymi i uświadomieniem sobie własnej izolacji od otoczenia społecznego.
6. Chęć dokonania czegoś, celem zwrócenia na siebie uwagi innych osób.

Działania chuligańsko – przestępcze zaspokajają także potrzeby: zdobywania nowych doświadczeń, uznania, bezpieczeństwa, zadowolenia seksualnego itp.

Wiele czynności młodzieży wykolejonej przestępczo ma charakter mechanizmów obronnych: służy zagłuszaniu irracjonalnego lęku, poprzez działania wywołujące silne podniecenie i napięcie, a następnie ukojenie i ulgę.

Młodzież wykolejoną przestępczo cechuje ubóstwo w sferze zinternalizowanych treści kulturowych. (Wójcik, D., Leksowska, K. 2024). piszą, że wśród młodych przestępców dominują następujące osobowości:

1. Nieletni i młodociani, którzy czują się odrzuceni i pozbawieni oparcia ze strony opiekunów. Stanowią osoby nie tylko otwarcie agresywne, ale także impulsywne i ruchliwe. Odrzuconych cechują postawy wrogości, skłonności do reakcji zaczepnych i negatywna postawa wobec jakiejkolwiek władzy.
2. Młodzież, która czuje się odrzucona i niekochana, wykazuje niedojrzałość emocjonalną; skłonność do ucieczki w fantazję i marzenia, nieśmiałość, a przy tym często zniechęcenie i depresję, poczucie niższości. Szuka ona rozrywek pozwalających zagłuszyć lęk. Cechuje ją słaba odporność na frustrację.
3. Neurotyczne przystosowanie oznacza zachowania antyspołeczne będące sposobem utrzymania równowagi psychicznej. U przestępcy wykazującego zaburzeni

emocjonalne, agresywność występuje łącznie z symptomami zachwiania równowagi psychicznej.

4. Empatia i inteligencja mogą być zarówno pro, jak i antyspołeczne. Empatia może jednak w tym przypadku służyć nie do pomagania człowiekowi, ale do szkodenia mu.
5. Agresywna psychopatia zawiera niedojrzałość intelektualną i emocjonalną. Agresywnie psychopaci już od wczesnych lat wykazują zachowania odbiegające od normy, są egoistyczni, samolubni i impulsywni. Nie wahają się użyć przemocy, gotowi są stosować każde kłamstwo, żeby osiągnąć cel.
6. Antysocjalni socjopaci są to ludzie pozbawieni sumienia, nie mają poczucia winy ani poczucia obowiązku. Nie potrafią nikogo kochać, ani się do kogoś przywiązać. Potrafią natomiast wykorzystywać czyjeś uczucia, aby uzyskać jakieś względy.
7. Neuropata. Jest on skłonny do sprawiania innym przykrości, cechuje go chłód uczuciowy w kontaktach z płcią odmienną.
8. Nieletni wykazujący skłonności neurotyczne są mniej skłonni do wykolejenia przestępczego niż nieletni mający skłonności psychopatyczne.
9. Młodzież uspołecznioną wadliwie cechuje poczucie solidarności z rówieśniczymi grupami przestępczymi, do których należą oraz brak poczucia przynależności do szerszego społeczeństwa.
10. Dzieci zaniedbane. Można by je umieścić na pozycji pośredniej między osobnikami odznaczającymi się wyraźną dominacją cech patologicznych a osobnikami wykolejonymi przestępczo.

Jeden z najbardziej widocznych, powszechnych i symbolicznie nośnych przejawów przestępczości nieletnich jest wandalizm - definiowany jako celowe niszczenie lub uszkodzanie mienia publicznego lub prywatnego bez celu korzyści materialnej. Pomimo pozornej bezcelowości i irracjonalności, analizowany przez pryzmat współczesnej kryminologii i psychologii społecznej, ujawnia się jako złożony komunikat o charakterze społecznym i indywidualnym (Błoński, K., Wójcik, D. 2024).

Klasyczne i współczesne motywacje wandalistyczne:

Wandalizm jako performance tożsamościowy: Dla wielu nieletnich, szczególnie tych o obniżonym poczuciu sprawstwa, niszczenie (zwłaszcza graffiti, dewastacja ławki) jest aktem afirmacji siebie w przestrzeni publicznej – sposobem na pozostawienie trwałego, choć destrukcyjnego, śladu "byłem tu". W subkulturach młodzieżowych może to być rytuał inicjacyjny lub sposób na zdobycie statusu.

Wandalizm jako odpowiedź na anomie i wykluczenie: Dewastacja przestrzeni symbolizujących władzę, bogactwo lub porządek społeczny (szkoła, urząd, elegancki przystanek autobusowy) może być przejawem zbiorowej frustracji i poczucia niesprawiedliwości społecznej. Jest to wówczas akt "wymierzenia sprawiedliwości" w system postrzegany jako obcy i opresyjny.

Wandalizm wywołany sytuacją grupową: Dynamika małej grupy rówieśniczej, działającej pod wpływem alkoholu lub innych substancji, jest potężnym katalizatorem. W warunkach dezindywidualizacji (np. w tłumie podczas imprezy, w nocnej porze) i wzajemnej polaryzacji zachowań, wandalizm może pojawić się jako "zabawa", której eskalacji nikt nie jest w stanie powstrzymać.

Wandalizm skryptowy i naśladowczy: Ekspozycja na treści w mediach społecznościowych, gdzie niszczenie mienia bywa prezentowane jako "hecka zabawa" lub akt buntu bez konsekwencji, tworzy gotowe skrypty zachowań dla podatnej młodzieży. Nagrywanie aktu wandalizmu i publikacja online staje się częścią czynu, celem samym w sobie – sposobem na zdobycie popularności (tzw. digital vandalism). (Fils, M., Stańdo, J. 2023)

Specyfika wandalizmu młodzieżowego a teoria codziennych aktywności (Routine Activity Theory):

Wandalizm nieletnich kwitnie w miejscach i czasach, gdzie zbiegają się trzy elementy: 1) obecność motywowanych sprawców (znudzona, sfrustrowana młodzież), 2) brak odpowiedniego nadzoru (opuszczone place budowy, podwórka, ciemne parki, niekontrolowane imprezy), oraz 3) dostępność podatnych na zniszczenie celów (szyby, ławki, kosze, elewacje). Brak kapitału społecznego w danej okolicy (słabe więzi sąsiedzkie, brak wspólnej troski o przestrzeń) znacząco zwiększa ryzyko.

Konsekwencje społeczne i subiektywne znaczenie:

Pozornie błahe akty wandalizmu niosą poważne konsekwencje:

Ekonomiczne: Ogromne koszty napraw, odświeżania elewacji, utrzymania infrastruktury, które obciążają wspólnoty lokalne.

Psychospołeczne: Pogłębianie poczucia nieładu społecznego (teoria zbitych szyb – Kelling, W. 1982), które wywołuje strach wśród mieszkańców, prowadzi do unikania pewnych miejsc i przyspiesza spiralę zaniedbania dzielnicy.

Dla sprawcy: Może być zarówno furtką do poważniejszej przestępczości (eskalacja od wybicia szyby do włamania), jak i sygnałem alarmowym wołającym o pomoc, przejawem niewyrażonego cierpienia, depresji lub gniewu wynikającego z traumatycznych doświadczeń (ACEs).

Wandalizm wśród nieletnich nie powinien być dyskontowany jako "głupi wybryk wieku dorastania". Jest to symptomatyczne zachowanie, które poprzez akt destrukcji materialnej komunikuje głębsze problemy: poszukiwanie tożsamości, reakcję na wykluczenie, potrzebę uznania w grupie lub indywidualne cierpienie. Jego zwalczanie wymaga działań wielopoziomowych: od technik sytuacyjnego zapobiegania przestępczości (lepsze oświetlenie, trwałe materiały, naturalny nadzór), przez programy twórczej ekspresji i partycypacji młodzieży w kształtowaniu przestrzeni (np. legalne murale, miejskie warsztaty), po wczesną interwencję psychologiczną skierowaną do sprawców, mającą na celu odkrycie i przepracowanie prawdziwych motywów stojących za pozornie bezsensownym czynem. Zrozumienie wandalizmu jako języka, a nie tylko aktu, jest kluczem do skutecznej reakcji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że przestępczość nieletnich to problem, który zdominował współczesną agendę kryminologiczną i społeczno-polityczną, wymagając nie doraźnych interwencji, lecz kompleksowej, wielowymiarowej i systemowej odpowiedzi. Artykuł dowodzi, że etiologia tego zjawiska ma charakter ekologiczny i polietologiczny, stanowiąc wypadkową dynamicznej interakcji czynników:

Głęboko osadzonych w biografii jednostki – takich jak traumatyzujące doświadczenia z dzieciństwa (ACEs), które poprzez trwałe zmiany neurobiologiczne kształtują podatność na agresję i deficyty kontroli.

Osadzonych w najbliższym mikrośrodku – dysfunkcji rodziny, negatywnego wpływu grupy rówieśniczej oraz doświadczeń szkolnych, które mogą działać zarówno jako źródła wsparcia, jak i katalizatory dewiacji.

Ukształtowanych przez szerokie konteksty strukturalne i technologiczne – ubóstwa, nierówności społecznych, a przede wszystkim przez transformacyjną i niejednoznaczną rolę środowiska cyfrowego, które stało się nową areną modelowania, zaostrzania i realizacji zachowań przestępczych.

Wzmacnianych przez konkretne mechanizmy behawioralne – jak w przypadku narkomanii, która łączy w sobie przymus ekonomiczny, farmakologiczną dysregulację i przynależność do przestępczej subkultury, czy wandalizmu, będącego często symbolicznym aktem komunikacji o wykluczeniu, nudzie lub poszukiwaniu tożsamości.

Współczesne przejawy przestępczości nieletnich cechuje hybrydyzacja – zacieranie granic między światem online i offline, między przestępstwami przeciwko mieniu a przestępstwami przeciwko godności, między działaniem indywidualnym a zbiorowym, napędzanym algorytmami platform społecznościowych.

Implikacje dla praktyki wynikające z tej analizy są jednoznaczne. Skuteczne przeciwdziałanie wymaga odejścia od prostych, represyjnych modeli na rzecz strategii zintegrowanych:

Inwestycji w wczesną, powszechną prewencję uniwersalną i wskazującą, skierowaną do rodzin i dzieci zagrożonych kumulacją czynników ryzyka.

Wdrożenia podejść traumainformowanych (trauma-informed care) w szkołach, sądach dla nieletnich i placówkach resocjalizacyjnych, które rozumieją zachowanie przestępcze jako często behawioralny objaw wcześniejszej wiktylizacji.

Rozwoju krytycznej edukacji medialnej i cyfrowej, która wyposaży młodzież w kompetencje do bezpiecznego i krytycznego poruszania się w środowisku online.

Wzmocnienia działań sytuacyjnych i środowiskowych (w duchu CPTED – Crime Prevention Through Environmental Design), ograniczających okazje do przestępstw, oraz programów restorative justice, koncentrujących się na naprawie szkody i reintegracji.

Ścisłej współpracy interdyscyplinarnej pomiędzy wymiarami sprawiedliwości, ochroną zdrowia (zwłaszcza psychiatrią i terapią uzależnień), pomocą społeczną i edukacją.

Przestępczość nieletnich nie jest ani wyborem moralnie zdeprawowanego pokolenia, ani nieuniknionym efektem dorastania. Jest złożonym sygnałem wysyłanym przez najbardziej wrażliwą część społeczeństwa, odzwierciedlającym jego głębsze choroby, nierówności i lęki. Odszyfrowanie tego sygnału i odpowiedź na niego z mądrością, opartą na dowodach naukowych i empatii, stanowi jeden z najważniejszych testów dla dojrzałości społeczeństwa i efektywności jego instytucji. Dalsze badania powinny koncentrować się na longitudinalnym śledzeniu nowych trajektorii przestępczości w cyfrowej erze oraz ewaluacji skuteczności kompleksowych programów profilaktycznych, łączących interwencje na wszystkich poziomach ekologicznego modelu ryzyka.

Bibliografia:

1. Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47–88. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
2. Bernat, P., & Dąbrowska, J. (2023). Wpływ pandemii COVID-19 na wzorce i uwarunkowania przestępczości nieletnich w Polsce – wstępne wyniki badań. *Polityka Społeczna*, 3, 23–30.
3. Błóński, K., Wójcik, D. (2024). Dewiacje młodzieży w przestrzeni miejskiej. Wandalizm, graffiti i subkultury. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
4. Buczkowski, K., Włodarczyk-Madejska, J. (2023). Nowe substancje psychoaktywne (dopalacze) – aspekty medyczne, prawne i społeczne. *Difin*

5. Farrington, D. P. (2005). The integrated cognitive antisocial potential (ICAP) theory. W D. P. Farrington (Red.), *Integrated developmental and life-course theories of offending* (s. 73–92). Transaction Publishers.
6. Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P., & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245–258. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8)
7. Fils, M., Stańdo, J. (2023). *Kryminologia środowiskowa w praktyce. Zapobieganie wandalizmowi i innym przestępstwom przeciwko mieniu*. Difin.
8. Habrat, B. (2023). *Uzależnienia behawioralne i od substancji psychoaktywnych u dzieci i młodzieży. Diagnoza, terapia, profilaktyka*. PZWL Wydawnictwo Lekarskie.
9. Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. University of California Press.
10. Hwang, S., Lee, D. (2023). "Longitudinal Relationship between Adverse Childhood Experiences and Juvenile Delinquency: The Mediating Role of Trauma Symptoms and School Engagement." *Journal of Youth and Adolescence*, 52(4), 789-803.
11. Kłym-Guba, M., & Pufal, E. (2024). Rola internetu i nowych technologii w kształtowaniu zachowań dewiacyjnych młodzieży – przegląd badań. *Przegląd Kryminologiczny*, 1, 45– 62.
12. Kmiecik-Baran, K. (2022). *Cyberprzestępczość nieletnich. Uwarunkowania i profilaktyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
13. Kossowska, A., Różańska, J. (2023). *Młodzież wobec współczesnych zagrożeń: konteksty społeczne, prawne i edukacyjne*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
14. Kowalski, M. R. (2022). "Ekonomiczne i społeczne nierówności jako podłoże przestępczości młodzieży w średnich miastach." *Studia Socjologiczne*, (3/246), 101-125.
15. Lasota, A. (2025). *Wzorce agresji i ich determinanty u młodzieży i młodych dorosłych : analiza profili latentnych*
16. Lewandowski, J. (2025). *Przestępczość nieletnich w Polsce w latach 2015-2022 rozprawy naukowe i zawodowe ans w Elblągu numer 3/2025*
17. Machel, H., Wójcik, D. (2022). *Nieletni sprawcy czynów zabronionych związanych z narkotykami. Studium kryminologiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
18. Mazurek, J. (2021). "Znaczenie rodziny w generowaniu zachowań przestępczych nieletnich w świetle badań własnych." *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 20(4), 102-120.
19. Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
20. Ostaszewski, K. (2021). "Czynniki chroniące młodzież przed zaangażowaniem w zachowania ryzykowne i przestępczość." *Rozprawy Naukowe Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW*, 27, 9-25.
21. Piotrowski, P. (2022). "Subkultury młodzieżowe a granice zachowań dewiacyjnych i przestępczych." *Roczniki Nauk Społecznych*, 14(50), 5-22.
22. Stańdo, J., Błachut, J. (2023). "Przemoc rówieśnicza online i offline a inne formy zachowań przestępczych młodzieży." *Archivum Criminologiczne*, XV(1), 7-28.
23. Szymanowski, T. (2021). *Cyberprzestrzeń a rynek narkotykowy. Nowe wyzwania dla kryminologii i polityki kryminalnej*. Wolters Kluwer.
24. Van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. Viking.
25. Wilson, J. Q., Kelling, G. L. (1982). Broken windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*, 249(3), 29–38.

26. Włodarczyk, J. (2023). Resocjalizacja młodzieży niedostosowanej społecznie w dobie kryzysów. Difin.
27. Wójcik, D., Leksowska, K. (2024). "Determinanty przestępczości agresywnej wśród nieletnich dziewcząt – analiza porównawcza." *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 62(2), 34-52.
28. Ziobrowski, Z. (2021). *Przestępczość młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego